

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Інтелектуальний капітал вважається головним фактором формування і розвитку інноваційної економіки. У статті проаналізовано поняття «інтелектуальний капітал» і його роль в інноваційному процесі розвитку підприємства. Розглянуто сучасні уявлення щодо структури інтелектуального капіталу і взаємозв'язку окремих його елементів. Інтелектуальний капітал включає в себе сукупність складових, необхідних для формування нових продуктів інтелектуальної праці та інноваційного розвитку підприємств. Інтелектуальний капітал як фактор виробництва має свою продуктивність і використовується для виробництва нового або вдосконаленого продукту чи технологічного процесу.

Основним результатом реалізації інтелектуального капіталу є створений інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості). У статті визначені особливості і характеристики вітчизняного ринку інтелектуальних продуктів. Виявлені основні підходи до формування системи управління інтелектуальним капіталом, що впливають на зміни в структурі управління підприємством.

Ключові слова: інновації; інноваційний розвиток; інтелектуальний капітал; інтелектуальний продукт; людський капітал.

Karyzka A. R.

Sitnik N. I.

The role of intellectual capital in the innovation process of enterprise development

Abstract. Intellectual capital is considered the main factor in the formation and development of innovative economy. The article analyzes the concept of «intellectual capital» and its role in the innovation process of the company. The modern idea of the structure of intellectual capital and the relationship of its individual elements. Intellectual capital includes a set of components necessary to create new products of intellectual labor and innovation enterprises. Intellectual capital as a factor of production has its own performance and used to produce new or improved product or process.

The main outcome of the intellectual capital is creating intellectual product that has a valuation, and objective identified (separated from the company), contains enterprise (entity) to the probability of profit (surplus value). In the article the features and characteristics of the domestic market of intellectual products. Identified based approaches to creating intellectual capital management systems that affect changes in the structure of management.

Keywords: innovation; innovative development; intellectual capital; intellectual product; human capital.

Каризская А. Р.

Сытник Н. И.

Роль интеллектуального капитала в инновационном процессе развития предприятия

Аннотация. Интеллектуальный капитал считается главным фактором формирования и развития инновационной экономики. В статье проанализированы понятия «интеллектуальный капитал» и его роль в инновационном процессе развития предприятия. Рассмотрены современные представления о структуре интеллектуального капитала и взаимосвязи отдельных его элементов. Интеллектуальный капитал включает в себя совокупность составляющих, необходимых для формирования новых продуктов интеллектуального труда и инновационного развития предприятий. Интеллектуальный капитал как фактор производства имеет свою производительность и используется для производства нового или усовершенствованного продукта или технологического процесса.

Основным результатом реализации интеллектуального капитала является созданный интеллектуальный продукт, который имеет стоимостную оценку, объективированный и идентифицирован (отделен от предприятия), содержится предприятием (субъектом хозяйствования) с целью вероятности получения прибыли (добавочной стоимости). В статье определены особенности и характеристики отечественного рынка интеллектуальных продуктов. Определены основные подходы к формированию системы управления интеллектуальным капиталом, влияющие на изменения в структуре управления предприятием.

Ключевые слова: инновации; инновационное развитие; интеллектуальный капитал; интеллектуальный продукт; человеческий капитал.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку світового ринку характеризується зростанням динаміки, нестабільності, посиленням конкуренції та швидким скороченням життєвого циклу продуктів. В умовах обмеженості традиційних ресурсів та їх подорожчання, компаніям стає все складніше стійко розвиватися, завойовувати і зберігати конкурентні переваги. З огляду на те, що природні ресурси можуть бути вичерпані, а фінансові ресурси чутливі до економічних катаклізмів, основна маса капіталу світового бізнесу перетікає в інтелектуальні ресурси, які є невичерпними, поновлювальними і швидко зростаючими. Якість інтелектуальних ресурсів і ступінь їх залучення до суспільного виробництва роблять безпосередній вплив на рівень національного багатства країни.

В даний час для найбільш розвинених країн світу характерний перехід від індустріальної економіки, заснованої на масовому виробництві, до нової економіки, істотною властивістю якої є отримання, виявлення, створення і використання нових знань. Проблеми нарощування інтелектуальних ресурсів і ефективного їх використання важливі не тільки для лідерів світової економіки. В українському бізнес-середовищі зростає усвідомлення ключової ролі інтелектуального капіталу і необхідності нарощування власних інтелектуальних ресурсів.

Інтелектуальний капітал є єдиним ресурсом, за рахунок якого підприємство може диференціювати свою діяльність і бути більш ефективним на ринку в довгостроковій перспективі.

Значно зростає роль менеджменту в галузі інтелектуальних ресурсів. Новітня історія бізнесу переповнена прикладами стратегічних помилок в управлінні інтелектуальними ресурсами і продуктами, які мали сумні наслідки для фірм, що їх здійснили. Тому усвідомлення цінності інтелектуального капіталу має підкріплюватися цілеспрямованим і грамотним стратегічним управлінням.

Все вищевикладене і визначило актуальність даної теми дослідження в її теоретичному і практичному значенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних аспектів інтелектуального капіталу займалося чимало вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких слід відзначити таких, як: Л. Едвінсон [1], В. Л. Іноземцев [2], Т. А. Стюарт [2], А. А. Чухно [1].

На сьогоднішній день в науковій економічній літературі не сформовано однозначного визначення категорії інтелектуального капіталу і існують різні підходи до його аналізу. В даній проблематиці залишається багато дискусійних питань, зокрема стосовно взаємозв'язку між структурними елементами інтелектуального капіталу, що вимагає проведення подальших досліджень.

Формування цілей статті. Завданням даної статті є вивчення структури і ролі інтелектуального капіталу як основної складової інноваційного розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічне зовнішнє середовище, ефективні канали поширення нових технологій, зростаюча диференціація переваг споживачів обумовлюють необхідність інноваційного розвитку підприємств для забезпечення їх конкурентоспроможності. Під інноваційним розвитком розуміється зміна якісних характеристик компанії з розширенням можливостей ринку на базі продуктових і процесних інновацій [2, с. 279]. Інновації є двигуном інноваційного розвитку і мають на увазі фінальний результат інноваційної діяльності, який втілений у вигляді нового або вдосконаленого товару, впровадженого на ринку, технології або процесі, які використовуються в практичній діяльності, підході до соціальних послуг. Інновація – це інструмент для досягнення довгострокового успіху. Вони, як і інтелектуальні здібності, сильно прив'язані до компетенції, тобто здатності використовувати навички і знання навички, спиратися на наявні знання і створювати нові [2, с. 287].

В даний час інноваційна активність організацій в Україні залишається на рівні 10-11%, вага інноваційних товарів і послуг в сукупному обсязі відвантажених товарів і робіт становить всього 1,5%. У зарубіжних країнах частка інноваційних товарів в загальному обсязі їх випуску сягає 20-45% [2, с. 288].

Інновації включають в себе генерацію нових знань. В умовах ринку інноваційний процес розглядається як комплексна діяльність, де нові знання використовують з метою отримання прибутку. Його не можна відокремити від людських знань, навичок, творчості [3, с. 75].

Головним фактором формування і розвитку інноваційної економіки стає інтелектуальний капітал. Проведені дослідження в країнах ЄС показали, що підприємства, які використовують інтелектуальний капітал частково, отримують за його рахунок в середньому 14% прибутку, підприємства, які використовують його більш активно – 39%, а ті, які вважають інтелектуальний капітал базою стратегічного розвитку – 61% прибутку. В середньо розвинутих країнах більше 50% приросту ВВП досягається завдяки знанням і інтелекту людини [6, с. 49]. За статистичними даними провідних американських компаній, що займаються активною інноваційною діяльністю, вкладення в інтелектуальний капітал дозволяють отримати віддачу в 5-6 разів більшу в порівнянні з інвестуванням в матеріальне виробництво [7, с. 142].

На сьогоднішній день в економічній літературі є багато суперечливих трактувань сутності та структури інтелектуального капіталу, що породжує все нові методологічні підходи до його розуміння та оцінки шляхів розвитку. Стосовно вітчизняної економічної науки, то дослідження проблематики інтелектуального капіталу тільки починаються.

Інтелектуальний капітал є складним системним утворенням. Як і будь-який інший нематеріальний об'єкт досліджень, він важко піддається визначенню і не трактується однозначно. На думку А.А. Чухно інтелектуальний капітал акумулює професійно-технічні та наукові знання працівників, який поєднує інтелектуальну власність та інтелектуальну працю, накопичений досвід, спілкування, інформаційні мережі, організаційну структуру, – тобто все те, що визначає імідж фірми і зміст її бізнесу [1, с. 124]. Складовими частинами інтелектуального капіталу є: людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні та ринкові активи. Під людськими активами мається на увазі сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих

здібностей, уміння вирішувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських навичок.

Сутність інтелектуального капіталу ширше, ніж поняття інтелектуальної власності або нематеріальних активів. Воно вживається для позначення тих активів, які є знаннями і компетенцією персоналу, і не можуть бути відокремлені від підприємства, але доступні підприємству і застосовуються їм для отримання економічних вигод.

За В.Л. Іноземцевим, в межах компанії сукупність інформації і знань, специфічних за своєю природою і форм участі в процесі виробництва факторів втілюється в інтелектуальному капіталі [1, с. 78]. Т.А. Стюарт вважає, що це придбані ефективні знання, інтелектуальний матеріал, сформований, закріплений за компанією і який використовується у виробництві ціннішого капіталу. Інтелект переходить в майно, коли під дією здібностей мозку створюється щось корисне, що наділене певною формою: бази даних, переліки відомостей, описи процесів, звіти та інше [2, с. 217].

На думку Л. Едвінсон інтелектуальний капітал складається з трьох складових: людського капіталу, організаційного (або структурного) капіталу і клієнтського капіталу, кожен з яких може бути і, позиковим або власним (рис. 1) [4, с.34].

Наприклад, людський капітал, втілений в працівниках у вигляді досвіду і знань, здібностей, а також в загальній культурі, філософії фірми, визначає успішність будь-якого підприємства і впливає на формування його ринкової вартості. Клієнтський (споживчий) капітал (у тому числі ділова репутація та зв'язки із споживачами) характеризується такими якостями, як ступінь проникнення, поширення, постійність, впевненість в тому, що споживачі і далі будуть віддавати перевагу даному підприємству [5].

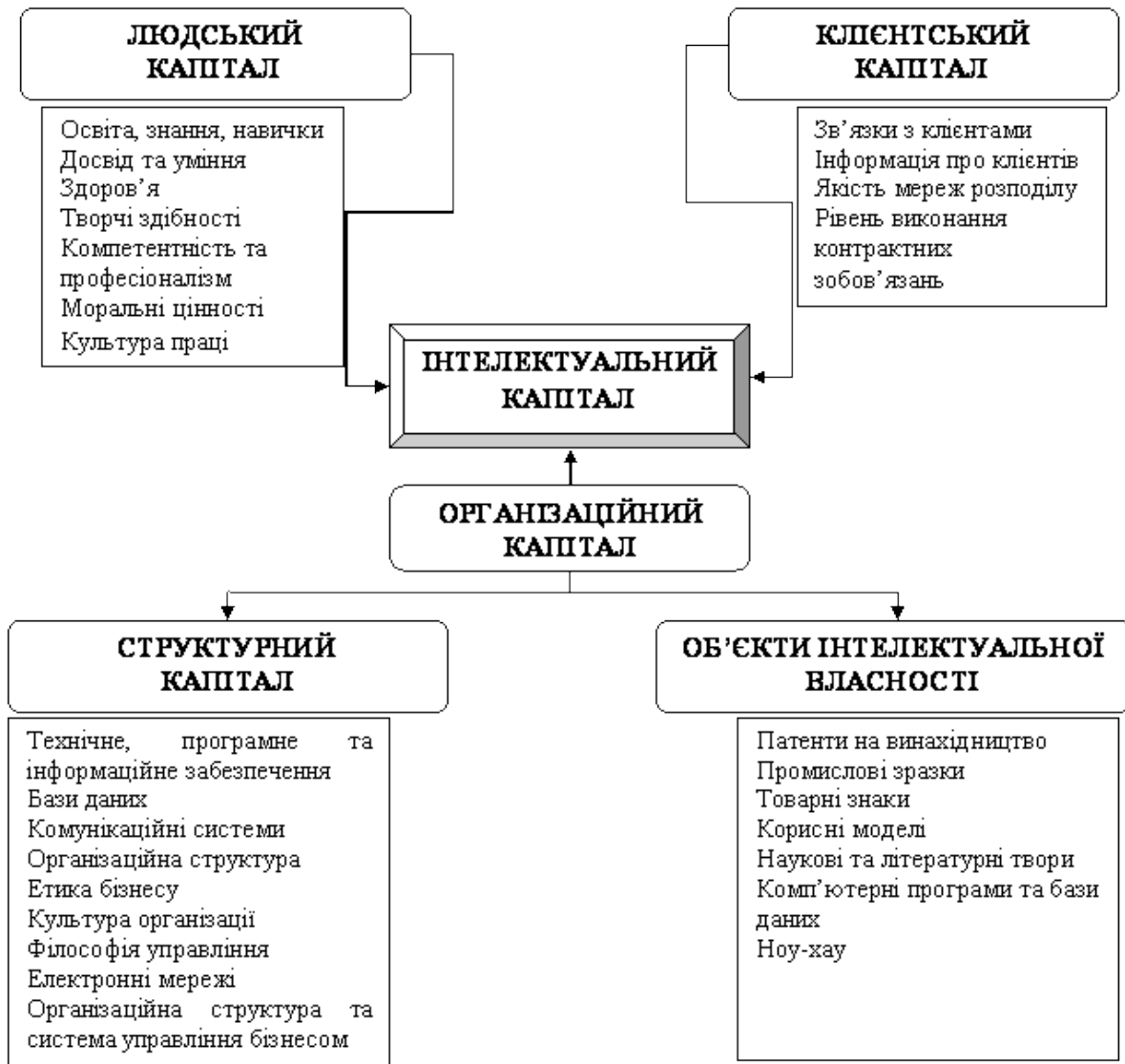

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Більшість з цих цінностей (репутація, знання персоналу, і т.д.), фактично не належать підприємству, однак експлуатуються їм. Таким чином, інтелектуальні цінності виступають як позиковий капітал, який дозволяє підприємству збільшувати рентабельність власних активів. При цьому справжніми власниками є інші суб'єкти: персонал, компанії-контрагенти, суспільство. Тобто в даному сенсі інтелектуальні ресурси проявляють властивості повноцінного капіталу.

Інтелектуальний капітал як фактор виробництва має свою продуктивність. Він використовується для виробництва нового або вдосконаленого продукту чи технологічного процесу. Тобто інтелектуальний капітал на рівні підприємства – це певний вид ресурсів, який, з одного боку, подібний до інших видів

економічних ресурсів, а, з іншого боку, відрізняється своєю унікальністю. Саме інтелектуальний капітал задає режим і темп оновлення продукції та технології виробництва, які після стають головною конкурентною перевагою на ринку [5].

Інтелектуальний капітал підприємства формується його персоналом. Отримана ними інформація перетворюється в знання. Частина знань людина своїм рішенням переводить у ранг формалізованих і як наслідок перетворює їх в корпоративний капітал, а іншу частину знань залишає собі у вигляді «ноу-хау».

Майже всі складові інтелектуального капіталу можуть діяти тільки у взаємодії з людиною, так як опосередковані або безпосередні їх носії приводяться в дію знаннями та вміння людини. Тому відсутність, або неналежне інвестування в розвиток людських ресурсів, недооцінка працівників, їх необґрунтоване звільнення призводить до знецінення інтелектуального капіталу підприємства [4, с. 49].

Проблеми формування і використання інтелектуальних ресурсів тісно пов'язані з ефективністю реалізації інноваційних проектів і програм в рамках стратегічних планів підприємств і організацій. Реалізація інноваційних процесів, пов'язаних з розробкою нових технологій, нових видів продукції, послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, маркетингового чи іншого характерів, вимагає не тільки витрат ресурсів, але і використання спеціальних організаційно-економічних інструментів. У зв'язку з цим інтелектуальний капітал стає не тільки необхідним ресурсом для реалізації нововведень, але і ефективним організаційно-управлінським інструментом розвитку підприємства та підвищення його конкурентоспроможності.

В останні роки відзначається істотне зростання значущості інтелектуального капіталу у виробництві товарів і послуг. Відомо, наприклад, що вартість інтелектуального капіталу в американських високотехнологічних компаніях становила в 1998 році 69% загальної вартості капіталу, а на початок 2001 року вона вже перевищувала 80% [8, с. 207].

Офіційна статистика не містить повних відомостей, що характеризують обсяги, динаміку та напрямки розвитку вітчизняного ринку інтелектуальної власності. Щорічно число реєстрованих ліцензійних договорів про передачу прав на використання винаходів складає лише близько 1% від числа діючих патентів. У країнах з ринковою економікою цей показник в 30-40 разів більше. Так що фахівці характеризують ринок інформаційних систем в Україні як такий, що тільки формується.

Побудова стратегії управління інтелектуальним капіталом здійснюється за кількома напрямками, серед яких можна виділити розвиток інформаційних технологій придбання і підтримка знань, оцінку інтелектуального капіталу в загальній капіталізації фірми, управління персоналом підприємства як основним носієм інтелектуального капіталу, створення інноваційної організаційної культури, що сприяє генерації, розповсюдження та оновлення знань [4 с. 96].

Можливості управляти інтелектуальним капіталом нерівноцінні для підприємств різних галузей економіки і різного розміру. Система менеджменту знань у великих концернах з їх традицією диференціювання виробництва та розподілу знань і наявністю відповідних організаційних структур (наприклад, підрозділу головного менеджера по науці) нереальна для малих і середніх компаній, де зазвичай розподіл функцій є нечітким, а ключові фігури управління і є основними носіями організаційних знань. Також інформаційні платформи і технології (наприклад, технології CALS / PLM), що використовуються для управління знаннями в великих організаціях, недоцільні для впровадження на малих і середніх підприємствах, оскільки вимагають технологічно складного, багатоетапного виробництва і диверсифікованої виробничої структури. Крім того, організація процесів управління знаннями на базі складних технологічних платформ недоступна для більшості малих і середніх підприємств в силу обмеженості доступних їм фінансових ресурсів [8, с. 209].

Розглянемо деякі особливості і характеристики вітчизняного ринку інтелектуальних продуктів. Товаром на ринку інтелектуальних продуктів виступають результати досліджень і розробок, комплекти конструкторської та

технологічної документації, оригінальні технічні рішення і програмне забезпечення. Головна споживча якість інтелектуального товару – його здатність приносити додатковий прибуток завдяки новим знанням про найбільш ефективні способи задоволення запитів споживачів.

Найбільший інтерес на ринку викликають результати інтелектуальної діяльності у вигляді технологій, що включають винаходи, промислові зразки, товарні знаки, програми для ПК, ноу-хау, тобто різні об'єкти правової охорони, що істотно підвищують комерційну цінність товару. При продажу технологій особливого значення набуває їх передача в сукупності з консультаційними та інжиніринговими послугами, обладнанням, системою збуту і сервісного обслуговування продукції, що випускається по продаваній технології [7, с. 145].

Попит на інтелектуальні продукти визначається реальністю їх комерційного використання для отримання додаткового прибутку за допомогою використання прав на охорону інтелектуальної власності результатів інтелектуальної діяльності при випуску і реалізації продукції, а також продажу прав на використання об'єктів інтелектуальної власності на підставі ліцензійного договору.

Попит на інтелектуальні продукти вважається мало еластичним, так як на ринок виходить продукція, яка, як правило, не має аналогів: вона або незалежна, або практично незамінна. Отже, цінова політика робить на обсяг збуту обмежений вплив.

Конкурентоспроможність інтелектуального продукту може визначатися наступними факторами [6, с. 50]:

1. Ступенем правового захисту;
2. Технічним рівнем інтелектуального продукту;
3. Ступенем новизни;
4. Особливостями цільового ринку;
5. Ціною в порівнянні з ціною на подібну продукцію, тобто має приблизно такі ж технічні характеристики;
6. Потенційною можливістю розширення ринку, тобто закладеним в інтелектуальний продукт потенціалом розвитку.

Останнім часом в Україні відзначається зростання числа винаходів, проте за абсолютною їх кількістю наша країна, як і раніше, знаходиться на низькому рівні. При цьому можна відзначити, що тенденції на українському ринку інтелектуальної власності відрізняються від загальносвітових. У світі основний обсяг купованих ліцензій складають виняткові ліцензії, а в Україні – в основному патентні або невиключні. Хоча процес реєстрації ліцензійних угод в даний час стабілізувався і відзначається щорічне стійке зростання цього показника, стійкості набуває й інша тенденція – зниження частки переданих виключних прав у загальному їх числі [4, с. 114].

В розвитку вітчизняного ринку інтелектуальних продуктів також спостерігається підвищення активності іноземних компаній, які стають все більш зацікавленими в перспективному забезпеченні правової охорони своєї інтелектуальної власності. Як правило, ці компанії набувають виняткові права для придушення можливих конкурентів, так як вітчизняні виробники найчастіше працюють за технологіями, неперевіреними на патентну чистоту або незаконно запозиченими за кордоном.

Практично всі види продукції включають в себе упредметнені знання від складного виробничого обладнання до побутової техніки. При цьому об'єктом управління стають «невловимі» інтелектуальні активи організації. Сьогодні фірми, на відміну від періоду індустріалізації, відстежують появу нових наукових знань ще на етапі проведення фундаментальних досліджень і прагнуть першими отримати позитивні результати в своє розпорядження [1, с. 177].

Висновки. Інтелектуальний капітал включає в себе сукупність важливих складових для формування нових продуктів інтелектуальної праці та інноваційного розвитку підприємств. Основним результатом реалізації інтелектуального капіталу є створення інтелектуального продукту, який ідентифікований, об'єктивований, має вартісну оцінку та належить підприємству за для ймовірності одержання прибутку.

У вітчизняній практиці основна увага, як і раніше, приділяється питанням інтелектуального капіталу, а не тому, як інформацію трансформувати в систему

актуальних творчих знань. У підсумку ми маємо «теоретичну надмірність», але при цьому «практичну недостатність» у сфері руху і відтворення інтелектуального капіталу. Важливо не тільки сформулювати той чи інший інтелектуальний нематеріальний актив, а й створити адекватні умови для його функціонування.

Інтелектуальний капітал для підприємства є надзвичайно важливим в сучасних умовах ринку та впливає на елементи інтелектуального капіталу, а також на економічні результати і формування різноманітних економічних цінностей для підприємства. Серед яких слід виділяти: зростання продуктивності підприємства; підвищення ефективності використання всіх ресурсів підприємства; розвиток інноваційного потенціалу; збільшення ринкової вартості підприємства; розширення та вдосконалення конкурентних переваг підприємства.

Інтелектуальний капітал як фактор виробництва має свою продуктивність. Саме інтелектуальний капітал задає режим і темп оновлення продукції та технології виробництва, які після стають головною конкурентною перевагою на ринку. Товаром на ринку інтелектуальних продуктів виступають результати досліджень і розробок, комплекти конструкторської та технологічної документації, оригінальні технічні рішення і програмне забезпечення.

Зараз в Україні спостерігається зростання числа винаходів – в основному патентних або невиключних. На ринку інтелектуальних продуктів також спостерігається підвищення активності іноземних компаній, які стають все більш зацікавленими в перспективному забезпеченні правової охорони своєї інтелектуальної власності.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні процесів, пов'язаних з управлінням знаннями, сутності та основних напрямків розвитку економіки, заснованої на знаннях; методів виявлення, збереження та ефективного використання знань.

Література

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.А. Стюарт. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
3. Бакіна Т. В. Визначення та змістова інтерпретація інтелектуального капіталу // Т. В. Бакіна / Наука й економіка. – 2010 р. – № 1 (17). – с. 195.
4. Кузьмин А. И., Кузьмина Е. М. Анализ применимости основных методов оценки интеллектуального капитала для инновационного предприятия // А. И. Кузьмин, Е. М. Кузьмина / Економічний простір. – 2008 р. – №15. – с. 178
5. Маранова Н.В., Незнахіна Е.Л. Роль людського капіталу в ефективності інновацій // Н. В. Маранова, Е. Л. Незнахіна / Економіка та держава. Інвестиції. Уекс. – №10 (58). – 2013 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uecs.ru/marketing/item/2424-2013-10-14-07-08-38>.
6. Газізуллін Ф.Г., Ведін Н.В. Интеллектуальный капитал і формування інноваційної економіки // Ф.Г. Газізуллін, Н.В. Ведін / Проблеми сучасної економіки. №1. – 2012 р. – 49-51 с.
7. Томчук Д. А. Интеллектуальный капитал та інновації: особливості взаємозв'язку // Д. А. Томчук / Молодий вчений. – 2012. – №8. – С. 142-146.
8. Фасхиев Х.А. Интеллектуальный капитал как основа инновационного развития предприятия / Х. А. Фасхиев. – Уфа.: УГАТУ. – 2012. – №1(46). – 207-219 с.

References

1. Brooking E. Intellectualis capitis est key prospere in novum millennium / E. Brooking. – SPb.: Peter, 2001. – 288 p.
2. Stewart T. A. Intellectualis capitis. Novam substantiam instituta / T Stewart. - M. Generatio, 2007. – 368 p.

3. Bakina T. V. Vznachennya quod zmistova interpretatsiya intelektualnogo kapitalu // T. V. Bakina / Science ekonomika th. – 2010. – № I (17). – 178 p.
4. Kuzmin A. I., Kuzmina E. M. In basic analysis de applicability modi est aestimationis; nam intellectualis capitis innovative businesses // A. I. Kuzmin, E. M. Kuzmina / Ekonomichny Prostir. – 2008 – №15. – cum. 178.
5. Maranov N. E., Neznahina E. L. Lyudskogo kapitalu partes effektivnosti innovatsiy // N. E. Maranova, E. L. Neznahina / Ekonomika illa potestas. Investitsii. Ueks. – №10 (58). – 2013 p. [Electronic resource]. – mode Access: <http://uecs.ru/marketing/item/CCXLII 4-2013-10-14-07-08-38>.
6. Gazizullin F. G., Vedin N. V. Intelektualny kapital ego formuvannya innovatsiynoï Teubneriana // F. G. Gazizullin, N. V. Vedin / Quaestiones de hodierna. №1. – 2012 – 49-51 p.
7. Tomchuk D. A. Intelektualny kapital quod innovatsii: osoblivosti vzaemozv'yazku / D. A. Tomchuk // Young vcheny. – 2012. – №8. – p. 142-146.
8. Fashiev H. A. Ut quasi fundamentum iaceretur idoneum ad caput intellectualis progressionem innovative coeptis / H. A. Faskhiev. – Vita.: USATU. – 2012. – №1 (46). – 207-219 p.